

OUD EDAM

Periodiek, uitgegeven door de Vereniging Oud Edam. Verschijnt 3 maal per jaar. Jaargang 10 nr. 1
 Redactieadres: Sjaan Swalve, Voorhaven 106. 02993-71174 Losse nummers: f 2,—

De roemrijke historie van keramische industrie Fris

Tussen 2 en 30 maart valt er in het Museum Waterland te Purmerend, (Weerwal 2) een voor Edam bijzondere tentoonstelling te bezichtigen. In de jaren 1945-1960 heeft de Frisfabriek hier voor een grote produktie van aardewerk gezorgd. Nog steeds is 'Frisaardewerk' een bekend woord. De bekende Edammer Gerrit Prijs heeft als werknemer de onstuimige bloei, maar ook de neergang van de fabriek van nabij meegemaakt. Peter Taal noteerde zijn verhaal.

Een interieur van het atelier van Fris.

„Het was een goed bedrijf met in de persoon van meneer Fris junior een zeer sympathieke en lieve man aan het hoofd. De keramiek van Fris was in de jaren '50 ook echt toonaangevend wat de vormgeving betreft. Ontzettend jammer dat het bedrijf er niet meer is. In de toptijd was het met ongeveer 120 man personeel echt één van de grootste bedrijven in Edam”.

Weemoedige woorden van Edammer Gerrit Prijs, die de opkomst en ondergang van de 'N.V. Keramische Industrie Fris' van zeer nabij heeft meegemaakt. Van 1948 tot 1969, het jaar waarin het bedrijf door de directie geliquideerd werd, is Prijs aan de Baandervesting werkzaam geweest als modelmaker; de man, die de op papier ontworpen modellen in gips moest vormgeven, zodat er een moedervorm van gemaakt kon worden.

In januari 1947 openden de Frissen sr. en jr. aan de Edamse Baandervesting hun fabriek in gebruikskeramiek. De Zaankanters hadden in Gouda al enige ervaring in deze branche opgedaan, nadat zij in 1943 de kunst aardewerfabriek 'De Volharding' hadden gekocht, waar nogal vormeloze vazen en onhandige serviezen werden gemaakt. Toen de produktie door de oorlogsomstandigheden in 1943 gestaakt werd, schakelden vader en zoon Fris ontwerper W.H. de Vries in. Met hem als adviseur en ontwerper zou het bedrijf na de oorlog direct van start kunnen gaan volgens het Fris-motto:

'Gebruik voor speciaal werk de allerbeste krachten'.

Na de oorlog viel het besluit het bedrijf naar Edam te verhuizen. Niet alleen om te profiteren van de internationale naam van die stad (Fris zou later ook veel exporteren naar onder andere Amerika en Australië), maar ook omdat vestiging hier voordelig was. Op grond van de Zuiderzeesteunwet uit 1925 kregen bedrijven, die zich in deze streek vestigden en werkloos geworden vissers aan een baan konden helpen, een tegemoetkoming van het Rijk. Van de ongeveer 120 mensen, die er in de jaren '50 werkten, kwam 60 % uit Volen-

dam en 40 % uit Edam.

De keramische industrie (in de volksmond ook wel de 'Koppen- en bakkenfabriek' genoemd) vestigde zich aan de Baandervesting in de oude kantine van de Fokker Bedrijven, die hier tijdens de oorlog gewerkt hadden. „Die kantine was een stenen gebouw van een meter of 70 lang”, vertelt Gerrit Prijs. „Later kwam daar het houten gebouw bij, dat nu de fietsenstalling van Fardem is. In totaal strekte Fris zich uit van de plek waar nu de silo's van Fardem staan tot aan het vestingbruggetje. Als modelmaker zat ik op een schitterend plekje vlak bij het bruggetje

De heer Prijs aan het werk in het atelier.

op de plaats waar nu de barakken staan. Mijn afdeling stond echt een beetje los van het bedrijf", aldus Prijs.

„Na de oorlog was het met mij een beetje 12 ambachten en 13 ongelukken —zo ben ik ook nog trambestuurder geweest— en toen de fabriek hier begon vond ik dat ik dat ook maar eens moest proberen. Bij Fris heb ik een test gedaan en daar kwam uit dat ik wel geschikt was voor modelmaker. Een Duitse modelleur, Zinner, heeft mij het vak geleerd. Toen hij wegging ben ik hem opgevolgd". Vanaf die tijd kreeg Prijs aan de lopende band tekeningen van ontwerper Wim de Vries voor zijn neus, die hij vervolgens met gips, een draaischijf en beitels omzette in tastbare koppen, schotels, schalen, vazen, theepotten en ander servieswerk. Van die eerste moedervorm werden vervolgens werkvormen gemaakt, die naar de gieterij en draaierij gingen.

De meeste keramiek werd machinaal gedraaid of gegoten, maar Fris had ook drie handdraaiers in dienst. Aan het hoofd stond vakman Jaap Jonkman uit Edam, verder werkten er Jan Schilder (Dibbes) en Hein Veerman (de Schutter), die korte tijd later in Volendam hun eigen bedrijf 'de Ambacht' opzetten.

De combinatie van een originele ontwerper en zeer vakbekwame 'uitvoerders' leidde bij Keramische Industrie Fris al snel tot zakelijk succes. Zo kort na de oorlog was er natuurlijk een enorm gebrek aan gebruiksvoorwerpen, maar Fris gaf die gebruiksvoorwerpen iets extra's mee: een moderne vorm en frisse kleuren, die voor velen iets feestelijks had. Gerrit Prijs: „Als model was Fris zonder meer toonaangevend, ja, maar ook kwalitatief was het een uitstekend produkt. Ir. W. Schäfer werd aangetrokken om een nieuwe kleisoort te ontwikkelen. Dat

werd steengoed genoemd en dat was het ook, in de dubbele betekenis van het woord".

Met groot succes werd in de jaren '50 het ene na het andere servies of model op de markt gebracht. „Bij dat alles toonde de jonge meneer Fris een grote betrokkenheid. Hij woonde destijds aan de Voorhaven (donkere kant) en was dagelijks in de fabriek aanwezig. De oud meneer Fris, de geldschieder, kwam elke vrijdag vanuit de Zaanstreek naar Edam om op alle afdelingen even te kijken hoe het ging".

Uniek voor die tijd in Nederland was overigens het instellen van een winstdeling voor het personeel, waarvoor in 1949 de Stichting Personeelsbelangen Fris-Edam werd opgericht. Van '51 tot '55 deelde de stichting in de winst van de onderneming. Het personeelsorgaan, dat tussen 1950 en 1960 verscheen, heette "Wij Bouwen".

Na het zeer succesvolle jaar 1953 ging Fris een moeilijke tijd tegemoet. In '54 werd het bedrijf getroffen door een brand, die de gieterij verwoestte, terwijl ondertussen de concurrentie flink begon toe te nemen. Bovendien zat Nederland in een periode van hoogconjunctuur en had het publiek meer geld te besteden. De voorkeur ging langzamerhand uit naar porcelein en aardewerk werd door de gemiddelde consument te min bevonden. In de jaren '60 speelde de onderlinge concurrentie in Nederland geen rol meer, maar werd de markt overstroomd met buitenlands materiaal; vooral goedkoop porcelein uit de Oostbloklanden. Na ongeveer 1960 werd het bezit van een compleet servies bovendien niet meer als een noodzaak in het gezin beschouwd.

Fris was door dit alles zijn voortrekkersrol kwijtgeraakt en het aanpassen van het assortiment en inschakelen van andere ontwerpers mocht niet meer baten: na 1956 werd er geen winst meer gemaakt. Uiteindelijk besloot de directie in 1969 Fris Edam te liquideren. Gerrit Prijs: „Meneer Fris riep ons toen bijeen om te vertellen dat het niet langer ging en dat we ontslag kregen. Een verrassing was dat natuurlijk niet, want je merkte het wel aan de produktie. Volgens ons zat het met de bedrijfsleiding ook niet helemaal goed, hoor. De top was te zwaar, vonden wij als personeel, maar er werden ook wel nieuwe modellen gelanceerd terwijl het oude nog niet op was of nog best in trek was. Als personeel hebben wij het bedrijf zo successievelijk achteruit zien lopen. Ontzettend jammer, vind ik nog steeds. In plaats van een gouden horloge of zo ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan kregen wij na 22 jaar een schop voor 't gatje. Voor meneer Fris zelf was 't ook erg vervelend en ik denk echt dat het sluiten van de fabriek zijn dood bespoedigd heeft. Hij verhuisde destijds naar Sneek, waar hij in 1979 overleed. Hij was toen pas 58 jaar".